

ILUSTRACIÓN: *Pensando en San Gimignano*

AUTOR: A. T.

Rosalía de Castro. 2016. *Follas novas* (ed. Anxo Angueira). Vigo: Edicións Xerais de Galicia. Col. Clásicos, 19. 495 pp.

A Editorial Aguilar publicou en 1944 a obra completa de Rosalía de Castro. Un volume de papel fino e letra pequena que contaba cun gorentoso estudo previo asinado por Victoriano García Martí. Aparecía case medio século despois desoutra *opera omnia* publicada por Manuel Murguía (*Obras completas de Rosalía de Castro*, 1909).

Os apuntamentos introdutorios axudaron a perfila-la biografía e a fasquía literaria da escritora. Porén existían lagoas e hipóteses fráxiles. No presente mantéñense moitas incógnitas pero xorden novas lecturas sobre a súa produción artística, á luz de liñas de investigación actuais e tamén novas preguntas (por exemplo, o concepto que tiña de autora a mesma Rosalía ou os círculos sociais nos cales participou). Algunhas destas novas propostas pódense ler nas actas do congreso “Rosalía de Castro no século XXI. Unha nova ollada”, colgada na sección de publicacións do Consello da Cultura Galega.

Con todo, os estudos galegos non produciron deica hoxe unha monografía completa, contrastada e rigorosa da biografía de Rosalía de Castro. As descubertas de María Victoria Álvarez de Ojeda (por exemplo, “Un importante documento para a biografía de Rosalía de Castro”, *Grial* 136, 1997) certifican a necesidade de afondar nos arquivos e nas bibliotecas así como cuestionar determinadas informacións que se deron como certas (pensemos na infancia da autora en Ortoño-Padrón).

Dende o estudo de García Martí non houbo ningunha nova edición da obra completa de Rosalía de Castro. Pasou máis de medio século e, como indicamos, avanzouse nos estudos rosalianos o suficiente como para ofrece-lo

público unha nova edición crítica de toda a produción, tanto en galego coma en castelán.

Neste sentido o proxecto dirixido por Anxo Angueira, profesor da Universidade de Vigo e presidente da Fundación Rosalía de Castro, procura responder a esta necesidade. Desta volta Angueira presenta volumes individuais, no canto dun único libro que agrupe toda a literatura rosaliana, con cadansúa introdución onde sitúa a obra no contexto e analiza os contidos da mesma en relación co seu tempo pero tamén co resto da creación literaria.

É unha magna iniciativa de Edicións Xerais de Galicia que xa publicou en 2013 *Cantares gallegos* e agora *Follas novas* (2016). Na lapela deste último volume aparecen anunciadas futuras publicacións: *En las orillas del Sar*; *La flor. A mi madre. Poemas soltos*; *La hija del mar. Favio*; *Ruinas. El primer loco* e *El caballero de las botas azules*. Ademais incluírase un volume que recompilará o material disperso e de difícil acceso sob o título *Artigos, prosas breves e correspondencia*.

6

Dende o inicio cómpre indicar que o profesor Angueira fixo unha renovada contribución á periodización do Rexurdimento (sitúa os seus alicerces na metade do XVIII) e presentou un fío común (visible na lingua, temática e estilo) entre as *Copras* de Martín Sarmiento e os *Cantares gallegos* de Rosalía de Castro (léase *Das Copras de Sarmiento ós Cantares de Rosalía*, Frank&Timme, 2013).

Para esta edición crítica de *Follas novas* e para a fixación dos textos, o editor acudiu ás fontes primixenias; é dicir, repasou tanto a primeira edición de 1880 (realizada por Alejandro Chao dende A Habana) coma os poemas que se publicaron na prensa daquel tempo (*La Ilustración Gallega y Asturiana*, *El Correo Gallego* e *El Heraldo Gallego*).

Para completar este apartado editorial Anxo Angueira revisou varias edicións anteriores feitas baixo a responsabilidade de Manuel Murguía (1909), Carvalho Calero e Lydia Fontoira (1982), Marina Mayoral e Blanca-Ana Roig (1990), Henrique Monteagudo e Dolores Vilavedra (1993) e Andrés Pociña e Aurora López (2004).

No presente volume os textos son respectuosos cos orixinais pero modernizouse tanto a ortografía como a puntuación. Porén o editor convoca

ó lector ou lectora a consulta-la edición paleográfica realizada por Pociña e López (2004).

Angueira tamén remite ó seu anterior volume de *Cantares gallegos* (2013) para coñece-la visión xeral da lingua literaria de Rosalía de Castro, ó traballo de Monteagudo e Vilavedra (*Follas novas*, 1993) para a análise lingüística de *Follas novas* e ós comentarios sobre a métrica que fai Carvalho Calero na *Historia da literatura galega contemporánea* (1975).

Ademais a presente edición mantén o prólogo asinado polo ex-presidente da República española, Emilio Castelar, unha das figuras máis salientables do republicanismo e recoñecido orador público. Un acerto, na nosa opinión, fronte a outras edicións anteriores (por exemplo, na edición de Teresa Bermúdez para a Editorial Galaxia, 2002) que optaron por suprimilo nunha decisión, cando menos, criticable.

Non descoidémo-la relación que a estirpe dos Chao (Eduardo, Alejandro pero tamén Compañel) mantiña coa elite da política republicana e provincialista do Estado español e que conforman, precisamente pola vía dos Chao, unha parte do círculo social do matrimonio Castro-Murguía. Isto explica, en parte, presenza da sinatura de Castelar no libro rosaliano.

O estudo introdutorio de Anxo Angueira comeza pola xénese de *Follas novas*, que define como “un libro de libros” (2016: 18). A produción lírica deste volume abrangue practicamente unha década (1870-1880). Durante eses anos a autora madurou a súa creación literaria (cada vez con maior presenza do eu autorial); revisou unha segunda entrega de *Cantares gallegos* (1872) que acolle catro novos poemas; e viviu diversas experiencias que marcarían a súa vida, como a estadia en Castela ou a morte de dous dos seus propios fillos: Adriano e Valentina.

O editor considera que unha boa parte da obra estaba escrita contra 1870 (xa se anunciaba con este título en 1872 en *El Correo Gallego* e en 1874 en *El Heraldo Gallego*) pero tamén existen tres conxuntos posteriores relacionados con tres lugares xeográficos: Castela, Terra de Iria e Compostela.

Para Anxo Angueira *Follas novas* non é, na súa globalidade, un libro produto do contexto socio-político revolucionario (1868-1874) senón un produto

do contexto reaccionario que supuxo a Restauración borbónica, tan distante ideoloxicamente do casal Castro-Murguía. Con todo, concorda con Catherine Davies (*Rosalía de Castro no seu tempo*, 1987) en que nalgúns aspectos *Follas novas* é continuadora de *Cantares gallegos* (presenza do folclore, cultura popular ou lírica tradicional).

Na visión completa da obra, Angueira incorpora as lecturas que consideran que a estrutura vai dende a poesía subxectiva á poesía obxectiva ou, se se quere, dende o solitario ó solidario (Ricardo Carvalho Calero, *Historia da literatura galega contemporánea*, 1975; Francisco Salinas Portugal, prólogo a *Folhas novas*, 1985; ou Francisco Rodríguez, *Rosalía de Castro, estranxeira na súa patria*, 2011).

8 Porén sinala certas incoherencias neste deseño pois Rosalía inclúe poemas persoais en “Da terra” ou “As viúdas de vivos e as viúdas de mortos” (léase, por exemplo, o poema titulado “San Lourenzo”). Por este motivo, Angueira concorda con Javier Gómez Montero (“O vaso quebrado. Imaxes da identidade na poesía de Rosalía de Castro”, 1998) á hora de comprender a discontinuidade e a fragmentación na estrutura do libro como un “un principio compositivo na escritura poética de Rosalía, que estaría directamente relacionado coa autoconfiguración agonal do suxeito (a partir dunha loita interior, das escisións do *eu*) na lírica da nosa autora, como agonal e dialéctica sería a construción da identidade, tanto a nivel colectivo como individual” (2016: 31).

Con todo, *Cantares gallegos* e *Follas novas* comparten unha polifonía (dialóxica ou non) e que esta se asocia á presenza da voz feminina autorial. Por tanto, “*Follas novas* [se] asenta tamén sobre uns similares principios dialóxicos e polifónicos de fragmentación e diseminación en relación ás voces femininas no conxunto da obra” (2016: 29).

En canto á construción do campo literario galego, Anxo Angueira sitúa (botando man do aparello teórico de Xoán González Millán, “Do nacionalismo literario á literatura nacional. Hipóteses de traballo para un estudio institucional da literatura galega”, *Anuario de Estudios Literarios Galegos*, 1995) *Cantares gallegos* dentro dos lindeiros do nacionalismo literario mentres que *Follas novas* estaría nos lindeiros da literatura nacional, pois esta amosa un “xiro cara á autonomía estética” (2016: 44). É dicir, que a literatura rosaliana

concentra, cunha e con outra obra, dous exemplos do proceso de elaboración do campo propio da literatura galega.

Para alén disto cómpre considerar que *Follas novas* é un poemario escrito nun “campo literario específico e periférico, ás veces mesmo marxinal ó estar nun proceso de xestión e inicial emerxencia” (2016: 43). Así, condicionado por este contexto, o libro rosaliano supón un paso adiante na pescuda de novos repertorios e estratexias.

Por outra banda, o profesor Angueira fala dun triplo esforzo presente en *Follas novas*. Por un lado, a loita pola autonomía estética e literaria que se percibe, sobre todo, na metapoesía incluída na sección “Vaguedás”. Esta reflexión interior, ligada a un intimismo radical, supón unha novidade para a literatura galega e, incluso, abre un debate verbo do significado desta (pensemos na posterior crítica de Emilia Pardo Bazán, *De mi tierra*, 1888).

O segundo esforzo obsérvase na presenza permanente do feminismo. Dende “Lieders” (1858) Rosalía manifestouse de xeito aberto pola liberdade e a independencia da muller. A atención a esta postura política da escritora leva ó editor a definila como unha “pioneira *New Woman Writing*” (2016: 55). Seguindo este fío, o feminismo en Rosalía haino que analizar (segundo propón o editor) dende tres visións: as reflexións especulares sobre a muller que escribe, o protagonismo da muller como suxeito lírico ó longo de toda a obra e o protagonismo da muller como suxeito literario en tanto que tamén suxeito social e político.

Por último, o terceiro esforzo que subliña Angueira vincúlase ó compromiso co pensamento crítico, social e político de Rosalía de Castro, xa latexante dende *Cantares gallegos*. Poemas como “A xustiza pola man”, “Pra a Habana” ou “Tempra un neno no húmido pórtico” certifican esta vontade crítica.

Para rematar, o editor presenta os principais eixos líricos de *Follas novas*. A poética da dor, que nace tanto nas coitas do pobo galego como na frustración da alternativa revolucionaria de 1868. A poética da soidade, que Angueira opón á idea da “poética da saudade” pois distingue entre a dimensión material e a metafísica. A poética da sombra e máis da noite, que nos leva a un espazo interior, íntimo, no cal nace precisamente a creación literaria con expresións tanto no individual como no colectivo. A poética do adeus, que

está presente ó longo de toda a obra e que supón un viaxe a espazos e lugares xeográficos. E, por último, a poética da nación, mediante a cal outorga ás ringleiras emigrantes un lugar central e relevante pero, á vez, centra a mirada nas que se quedan na terra que, na opinión de Angueira, son “a verdadeira nación da obra: unha Galicia sen homes, unha Galicia de orfos e orfas, unha Galicia tronzada” (2016: 86).

A parte final deste volume que recensionamos inclúe notas e comentarios para cada poema onde se ofrece unha información adicional para comprender a totalidade do texto. A análise crítica que realiza de cada un tamén convida ó lector ou lectora a unha reflexión pois Angueira non se detén unicamente en resumi-lo escrito senón que inclúe información, dialoga con outras interpretacións de edicións anteriores e ofrece ferramentas de teoría literaria.

Esta nova edición, en definitiva, convídanos a rereer Rosalía de Castro á calor das novas teorías literarias e as achegas realizadas nos últimos anos pola investigación. Así, este volume afinca máis nunha óptica de Rosalía como unha figura de potente carga feminista, comprometida con valores cívico-políticos progresistas e consciente de servir como voz de “humilladas e ofendidas”. Sempre é alentador volver sobre o paso do peso dos versos de Rosalía.

Xurxo Martínez González